

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-2.28>**Л. М. Ракітянська**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування
Криворізького державного педагогічного університету

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті актуалізується проблема гуманізації професійної та загальної середньої освіти, яка визнана стратегічним пріоритетом розвитку національної системи освіти в Україні в XXI столітті. Акцентується на тому, що одним із шляхів посилення гуманістичних засад системи освіти є мистецтво як скарбниця й унікальна спадщина багатовікового, духовного надбання людства у формі емоційно-ціннісного досвіду, що засвоюється шляхом його емоційного переживання.

У статті наголошується на провідній ролі у реформуванні системи шкільної освіти вчителя, зокрема вчителя музичного мистецтва, від рівня професійної підготовки, компетентності, освіченості, гуманних особистісно-професійних якостей залежить розбудова сучасної української школи.

У контексті євроінтеграційних процесів Україна вивчає й переймає досвід провідних країн світу, зокрема й у сфері освіти. У останні десятиліття особливої уваги серед українських науковців набула проблема емоційного інтелекту, теоретичні засади якої розроблені американськими вченими. Теорія емоційного інтелекту є науковою альтернативою традиційному уявленню щодо взаємозв'язку інтелекту й емоцій як центральних сфер людської психіки.

Провідна ідея теорії емоційного інтелекту полягає у визнанні домінуючої ролі емоцій у порівнянні з інтелектом як особистісний ресурс людини, який забезпечує її адаптацію у мінливому, нестабільному сучасному соціумі й досягнення успіху в різних сферах життєдіяльності, в тому числі й професійній.

У статті зазначається актуальність проблеми формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі фахової підготовки, наголошується на специфіці змісту такої підготовки. Аналізуються різні підходи до розуміння змісту мистецької освіти; розкривається сутність й особливості фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва; визначається відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти бакалаврського та магістерського рівнів за спеціальністю 014 Середня освіта «Музичне мистецтво» перелік фахових дисциплін нормативної частини циклу професійної підготовки.

Викладена авторська концепція формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки, яка полягає у : доповненні змісту нормативних фахових дисциплін (змістових модулів) темами емоційно-інтелектуального змісту; розробленні та впровадженні у варіативну частину циклу професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва дисципліни «Теорія та методика формування емоційного інтелекту».

Зроблено висновки, що проведене дослідження дозволило врахувати в процесі формування емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва особливості й специфіку фахових дисциплін, зміст яких, доповнений темами емоційно-інтелектуального спрямування, а також навчальна дисципліна «Теорія та методика формування емоційного інтелекту» впроваджена у варіативну частину циклу професійної підготовки, сприятимуть формуванню цієї інтегральної, соціально й професійно значущої особистісної якості вчителя-музиканта.

Ключові слова: емоційний інтелект, учитель музичного мистецтва, фахова підготовка.

Постановка проблеми. Гуманізація освіти визнана і законодавчо закріплена державними документами як стратегічний вектор її розвитку у XXI столітті. Одним із провідних напрямів посилення гуманістичних засад змісту загальної й професійної освіти, її «олюднення» є мистецтво, в якому накопичений багатовіковою історією людства унікальний, духовний, емоційно-ціннісний досвід, який засвоюється шляхом його емоційного переживання.

Ключовою фігурою реформаторських змін в системі шкільної освіти є вчитель, зокрема й вчитель музичного мистецтва, від рівня освіченості,

компетентності, сформованості гуманних, особистісно-професійних якостей залежить якою буде нова українська школа сьогодні і в майбутньому.

Вивчаючи досвід провідних країн світу, зокрема й у освітянській сфері, вітчизняні науковці звернулись до проблеми емоційного інтелекту, яка набула в останні десятиріччя широкого розголосу й популярності у багатьох країнах світу. Американськими вченими, авторами теорії емоційного інтелекту (R. Bar-On, H. Gardner, D. Goleman) [9–11] на основі аналізу сучасного, кризового стану суспільства і ролі людини як «Homo sapiens», була висунута наукова альтернатива

традиційному розумінню інтелекту й емоцій як центральних якостей людської психіки. На основі наукових досліджень Н. Gardner [10] обґрунтував природу людського інтелекту як складноорганізованого психічного утворення, що не обмежується традиційним його трактуванням, а характеризується «множинністю» його виявів. Американські вчені спростовують деструктивну роль емоцій в структурі психічних якостей людини, що тривалий час вважалась загальновизнаною науковою позицією, наголошуючи на тому, що не інтелект, а емоційна сфера людини відіграє ключову роль не лише у мисленнєвій діяльності, а й в загальній системі взаємодії людини з навколишнім світом, забезпечуючи їй успішність в різних сферах життєдіяльності, зокрема й професійній. За їх концепцією емоційний інтелект як особистісний ресурс людини розглядається стресозахисним чинником, що забезпечує адаптацію до мінливих, нестабільних умов сучасного соціуму й успішну самореалізацію в ньому.

Феномен емоційного інтелекту в різних аспектах активно досліджується й вітчизняною наукою, про що свідчать наукові розвідки С. Дерев'янка, В. Зарицької, Є. Карпенка, Е. Носенко, Г. Цветкової, А. Четверик-Бурчак М., Шпак та ін. Проте, малодослідженою є проблема формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва, що визначило предмет нашого наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз наукової літератури, дослідженням проблеми формування емоційного інтелекту майбутніх учителів займаються переважно російські науковці, зокрема І. Андреева, М. Голубєва, А. Ларіна, Н. Манойлова, О. Почтарьова, О. Савенков. Особливості прояву і формування емоційного інтелекту фахівців художньо-творчих спеціальностей досліджують Н. Гільманова, Т. Князева, В. Петрушин, Н. Рібакова. А. Торопова та ін.

Загальною позицією науковців є розуміння емоційного інтелекту як важливої, індивідуально-особистісної, професійно значущої якості, яка характеризує емоційну культуру вчителя і проявляється у здатності розуміти як власний емоційний стан й уміти ним управляти, так і емоційний стан інших (учнів, батьків, колег) й уміти впливати на нього задля позитивного вирішення ситуації і ефективного міжособистісного спілкування та взаємодії.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури обґрунтувати актуальність проблеми емоційного інтелекту і визначити особливості його формування в майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Змістом освіти у закладах вищої освіти є науково обґрунтована система дидактично та методично сформова-

ного навчального матеріалу для різних освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів [2, с. 152]. Зміст мистецької освіти характеризується своєю специфікою, що обґрунтовано у працях провідних фахівців цієї галузі. За Г. Падалкою, це цілісність, що складається із : знань художніх творів; теорії мистецтва та історії його розвитку; практичних умінь і навичок в галузі мистецької діяльності; досвіду [3, с. 8]. На особливостях вивчення мистецьких дисциплін, що відрізняє їх від інших освітніх предметів, акцентує увагу О. Рудницька, застерігаючи від механічного «вписування» предметів мистецького циклу в загальну традиційну схему навчального процесу без урахування специфіки художнього пізнання й особливостей вивчення мистецтва [6, с. 8]. Якщо більшість предметів спрямовані на опанування понять, формул, конкретних фактів, що сприяє розвитку теоретичного мислення, то мистецькі твори звернені передусім до сенсорної, емоційно-чуттєвої сфери. Знати їх – завдання важливе, але не самодостатнє: ці твори необхідно емоційно пережити і осмислити. Адже вони спрямовані на те, щоб «захопити» людину, примусивши її емоційно реагувати, співпереживати художньому образу. При цьому, духовні цінності, сприйняті й пережиті емоційно, засвоюються не як щось надособистісне, а як результат зосередженого напруження власної душі [6]. Відзначаючи актуальність проблеми оновлення змісту мистецької освіти, О. Рудницька наголошує, що всі рекомендовані нововведення можуть бути зреалізованими за умови кардинальної переорієнтації на сучасні пріоритети в освіті, відмови від інформаційно-репродуктивної домінанти й використання інноваційних методик, що, в свою чергу, вимагає відповідної підготовки вчителя, професійне становлення якого відбувається в органічній єдності з особистісним розвитком [6, с. 33].

Утвердження в сучасних умовах гуманістичної освітньої парадигми зумовлює пріоритетність ціннісних і смислових контекстів змісту мистецької освіти, що, в свою чергу, пов'язано з переоцінкою цінностей у системі традиційного сприйняття завдань вищої мистецької освіти, підкреслює А. Растрігіна [5, с. 58].

В системі вищої професійної освіти виокремлюється фахова підготовка, зумовлена профілем спеціальності відповідно до певної галузі виробництва. Фахову підготовку студентів музичних спеціалізацій вищих мистецьких навчальних закладів О. Піхтар [4, с. 106] розглядає як систему навчання, яка передбачає забезпечення студентів знаннями, вміннями, навичками й ґрунтується на інтегративній єдності індивідуального музично-виконавського розвитку та оволодіння фаховими дисциплінами (методиками). В результаті створення й практичної реалізації методичної системи, спрямованої на удосконалення фахової

підготовки майбутніх музикантів, дослідниця дійшла висновку, що така підготовка має будуватися як комплексна цільова програма, орієнтована на певний результат – формування цілісної особистості сучасного фахівця, здатного творчо мислити і самостійно орієнтуватися в найрізноманітніших проблемних ситуаціях сучасності. Пов'язана з опануванням комплексом специфічних методів і прийомів вивчення професійно-орієнтованих музичних дисциплін, фахова підготовка виконує міжпредметну функцію [4, с. 104].

«Метою фахової підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін, – пише Л. Воєвідко, – можна вважати розвиток особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреби в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні, забезпеченні належного рівня професійних умінь і готовності до самостійної музично-педагогічної діяльності» [1, с. 326]. На думку дослідниці, проблеми, що виникають в процесі фахової підготовки вчителів музичного мистецтва відображають суперечності між : зростаючими вимогами до формування ключових компетентностей учнів та усталеною практикою розвитку фахових компетентностей студентів закладів вищої, музично-педагогічної освіти; необхідністю становлення фахових компетентностей майбутніх вчителів і відсутністю у системі підготовки вчителів відповідного методичного забезпечення; теоретичною та практичною підготовкою студентів і їх здатністю повною мірою реалізувати набуті знання й вміння у подальшій педагогічній діяльності. Розв'язання визначених суперечностей сприятиме якісній фаховій підготовці майбутніх учителів, як процесу багатогранного освоєння педагогічних, загальнокультурних, психологічних, комунікативних, естетичних, виконавських явищ музично-педагогічної дійсності [1]. З цією метою авторка пропонує в процесі фахової підготовки майбутніх учителів формувати комплекс компетенцій : інформаційну, комунікативну, автономізаційну, соціальну, продуктивну, моральну, психологічну, науково-предметну, особистісні якості вчителя.

Повністю погоджуємося з думкою М. Ткаченко [8] про те, що в професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва, як фахівців широкого профілю, що поєднують діяльність педагога і музиканта, домінуючу роль відіграє фахова підготовка, яка забезпечується комплексом спеціальних, фахових дисциплін: музично-теоретичних, музично-історичних, інструментально-виконавських, вокальних, диригентсько-хорових, методичних. Дослідниця чітко розрізняє поняття професійна й фахова підготовка. Спираючись на дані енциклопедії професійної освіти, вона стверджує, що якщо професійна підготовка включає те

загальне, що характерне для професійної діяльності всіх учителів, то фахова відображає особливості профілю, предмету [8]. Змістову сутність фахової підготовки вчителів музичного мистецтва, вважає М. Ткаченко, становлять ключові методологічні ідеї : аксіологічна, гуманістична, культурологічна, діяльнісна. Зміст такої підготовки визначається її специфікою і складається з: а) ґрунтовних знань з музичної педагогіки (методики); історії й теорії музики; народознавства і музичного фольклору; інструментознавства; гармонії й поліфонії; основ музикування та імпрізації; знання з хорознавства; вокально-хорової педагогіки; сценічної майстерності; основ наукових досліджень; знання шкільного, вокально-хорового, інструментального репертуару; б) професійних виконавських вмінь та навичок – володіння досконалою виконавською технікою диригування, сольного та хорового співу, гри на музичному інструменті; вільне читання нотного тексту; виконавська майстерність; культура гри в ансамблі, оркестрі тощо; в) художньо-творчих вмінь і навичок – створення власної художньо-виконавської інтерпретації; самостійна робота над музичним твором; акомпанування та підбір по слуху; інструментальне виконання музичного твору з елементами диригування; керівництво музичним колективом; готовність до сценічного виступу перед широкою аудиторією; уміння сценічно-виконавського втілення музичного образу. Узагальнюючи знання й уміння, які набувають майбутні вчителі в процесі фахової підготовки, М.Ткаченко розглядає її складовою професійної підготовки, що є процесом і результатом оволодіння студентами цілісною системою професійно-педагогічних і спеціальних знань, умінь, елементів педагогічної, виконавської техніки, що сприяє засвоєнню змісту музично-педагогічної освіти, забезпечує високий рівень їх майбутньої професійної діяльності [8].

Н. Сегеда фахову підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва інтерпретує як цілеспрямований, педагогічно організований процес формування компетентнісної особистості вчителя і конкурентоспроможного фахівця з викладання музичного мистецтва в закладах загальної освіти. Фахова компетентність вчителя музичного мистецтва є складно організованим новоутворенням (емерджентом) інтеграції об'єктивного процесу забезпечення якості освіти і процесу об'єктивної особистісної цілей здобувача освіти в галузі викладання музичного мистецтва [7]. Наголошуючи на необхідності забезпечення якості фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, науковець ділиться досвідом кафедри теорії і методики музичної освіти та хореографії Мелітопольського державного педагогічного університету, яка в контексті окресленої проблеми, вирішує завдання: модернізації

освітніх програм відповідно до практикологічних тенденцій в освіті; переосмислення змісту фахової (зокрема, музично-теоретичної та інструментально-виконавської) підготовки в аспекті застосування актуальних інформаційних програмних продуктів; наповнення освітніх програм змістом, спрямованим на формування комплексу трансферних (таких, що переносяться з професії в соціум) умінь, які відповідають за «соціалізацію педагогіки мистецтва»; забезпечення міждисциплінарних зв'язків з метою формування «гнучких навичок» (soft skills), які уможливають успішну участь вчителя в професійній діяльності, високу працездатність (розуміння соціокультурної й професійної реальності, комунікабельність, здатність працювати з інформацією, емоційний інтелект тощо) [7].

Отже, аналіз поглядів на розуміння особливостей змісту і спрямованості професійно-фахової мистецької освіти засвідчує її широкий, людинознавчий контекст з пріоритетом духовних, емоційно-ціннісних, суб'єктивно-сміслових начал, зорієнтованих на внутрішній світ людини.

Відповідно до освітньо-професійної програми (ОПП) підготовки здобувачів вищої освіти бакалаврського та магістерського рівнів за спеціальністю 014 Середня освіта «Музичне мистецтво» зміст професійної підготовки реалізується через опанування фаховими дисциплінами нормативної частини циклу : «Загальна теорія музики : соль-феджіо, гармонія, аналіз музичних форм, основи музикознавчих досліджень»; «Народознавство та музичний фольклор України»; «Методика музичного виховання»; «Хоровий клас», «Хорове диригування», «Вокальний клас», «Музичний інструмент», «Історія музики», «Методологія музичної освіти».

Авторська концепція формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки полягає у : доповненні змісту нормативних фахових дисциплін (змістових модулів) темами емоційно-інтелектуального змісту; розробленні та впровадженні у варіативну частину циклу професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва дисципліни «Теорія та методика формування емоційного інтелекту».

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволило врахувати в процесі формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва особливості й специфіку фахових дисциплін, зміст яких, доповнений темами емоційно-інтелектуального спрямування, а також навчальна дисципліна «Теорія та методика формування емоційного інтелекту» впроваджена у варіативну частину циклу професійної підготовки, сприятимуть формуванню цієї інтегральної, соціально й професійно значущої особистісної якості вчителя-музиканта. Подальші наукові пошуки пов'язуємо

з експериментальною перевіркою ефективності концепції наукового дослідження.

Список використаної літератури:

1. Воєвідко Л.М. Компоненти фахової підготовки студентів мистецьких спеціальностей. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 18. С.326–331.
2. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
3. Падала Г.М. Педагогіка мистецтва як напрям наукового пізнання. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : збірник наукових праць / Матеріали 11 Міжнародної науково-практичної конференції «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» 26–27 квітня 2007 р. Вип. 4 (9). Київ : НПУ, 2007. С.7–11.
4. Піхтар О.А. Удосконалення фахової підготовки майбутніх музикантів у системі вищої мистецької освіти. *Наукові записки Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Педагогіка, 2014. Т. 246. Вип. 234. С. 104–108.
5. Растригіна А.М. Інноваційний контекст професійної підготовки майбутнього педагога-музиканта. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка*. Серія: Педагогічні науки. 2014. Вип. 133. С. 57–64.
6. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник. Тернопіль : навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
7. Сегеда Н. Якість фахової підготовки майбутнього вчителя мистецтва у вимірі цивілізаційних викликів до інституту вітчизняної вищої освіти. *Сучасна мистецька освіта : матеріали 1 Міжнародних науково-практичних читань пам'яті академіка Анатолія Авдієвського* / укл. А.В. Козир. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2017. С.16–19.
8. Ткаченко М. О. Специфіка та зміст фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. URL : <http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/201/1/%D0%A2%D0%BA%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C.%D0%9E.%20.pdf> (дата звернення: 12.12.2019).
9. Bar-On, R, Parker, J. Emotional and social intelligence: Insight from the Emotional Quotient Inventory. *Handbook of emotional intelligence*. San Francisco : Jossey-Bass, 2000. P. 363–388.
10. Gardner, H. Multiple intelligences: the theory in practice. New York : Basic Books, 1993. 304 p.
11. Goleman, D. Emotional intelligence. N.Y. : Bantam Books, 1995.

Rakitińska L. Formation of emotional intelligence of a future teacher of music art in the process of professional training

The article shows the problem of humanization of vocational and general secondary education, which is recognized as a strategic priority for development of the national education system in Ukraine in the twentieth century. The main emphasis is that one way to enhance the humanistic foundations of the education system is through art as a treasure trove and the unique heritage of humankind's centuries-old, spiritual heritage in the form of emotional and value experiences that are learned through its emotional experience.

The article emphasizes the leading role of a teacher, especially a music teacher, in reforming the school system; his level of professional training, competence, education, humane personal and professional qualities that influence the development of a modern Ukrainian school.

In the context of European integration processes, Ukraine studies and adopts the experience of the leading countries of the world, in particular, in the field of education. In recent decades, the problem of emotional intelligence, the theoretical basis of which has been developed by American scientists, has received special attention among Ukrainian scientists. The theory of emotional intelligence is a scientific alternative to the traditional notion of the interconnection of intelligence and emotions as the central spheres of a human psyche. The main idea of the theory of emotional intelligence is to recognize the dominant role of emotions in comparison with the intellect as a personal resource of a man, which provides him/her with adaptation in a changing, unstable modern society and achieve success in various spheres of life, including the professional one.

The article describes the relevance of the problem of forming the emotional intelligence of a future teacher of music art in the process of professional training, emphasizes the specifics of the content of such training. Different approaches to understanding the content of art education were analyzed; the essence and peculiarities of professional training of a future teacher of music art were revealed; the list of professional disciplines of the normative part of the cycle of vocational training is determined in accordance with the educational-professional program of training of applicants for higher education of bachelor's and master's degrees with major in 014 Secondary education "Music art".

The author's conception of formation of emotional intelligence of future teachers of music art in the process of professional training is shown, which consists of: supplementing the content of normative professional disciplines (content modules) with the topics of emotional and intellectual content; development and implementation of the discipline "Theory and Methods of Formation of Emotional Intelligence" in the elective courses of the cycle of professional training of future teachers of music art.

It was concluded that the study made it possible to take into account the process of forming the emotional intelligence of a teacher of music art and specifics of professional disciplines, the content of which is supplemented with topics of emotional and intellectual direction, as well as the discipline "Theory and Methods of Formation of Emotional Intelligence" introduced into the elective courses of the vocational training cycle will contribute to the formation of this integral, socially and professionally significant personal qualities of a teacher of music art.

Key words: *emotional intellect, teacher of music art, professional training.*